REZYUME. Ushbu maqolada yoshlar tarbiyasida milliy musiqa san'atining tutgan o'rni hamda uning psixologik ta'siri atroflicha tahlil qilingan. Milliy musiqa yosh avlod qalbida vatanparvarlik, estetik did, ma'naviy barkamollikni shakllantirishda muhim vosita sifatida ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, maqolada musiqaning inson psixologiyasiga, xususan yoshlarning hissiy-ruhiy holatiga ijobiy ta'siri ilmiy-nazariy asoslar hamda amaliy misollar orqali yoritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье подробно анализируется роль национального музыкального искусства в воспитании молодежи и его психологическое воздействие. Национальная музыка рассматривалась как важный инструмент в формировании патриотизма, эстетического вкуса и духовного совершенства в сердцах молодого поколения. Вместе с тем, в статье на основе научно-теоретических основ и практических примеров освещается положительное влияние музыки на психологию человека, в частности, на эмоционально-психологическое состояние молодежи.

SUMMARY. This article analyzes the role of national musical art in youth education and its psychological impact in detail. National music was considered an important tool in shaping patriotism, aesthetic taste, and spiritual perfection in the hearts of the younger generation. At the same time, the article highlights the positive impact of music on human psychology, particularly the emotional and psychological state of young people, based on scientific and theoretical foundations and practical examples.

MUZÍKA KÓRKEM ÓNERINIŃ TÁRBIYALÍQ ÁHMIYETI HÁM BILIMLENDIRIWDEGI ORNÍ

R.Abdullaev – *oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filialı
"Folklor hám etnografiya" kafedrası

Tayanch so'zlar: musiqa, san'at, tarbiya, ruhiyat, estetik tarbiya, o'quvchi, madaniyat, milliy qadriyat, badiiy did.

Ключевые слова: музыка, искусство, воспитание, духовность, эстетическое воспитание, ученик, культура, национальные ценности, художественный вкус.

Key words: music, art, education, spirituality, aesthetic education, student, culture, national values, artistic taste.

Insannıń hár tárepleme kamalǵa keliwinde muzıka kórkem óneri ayrıqsha orın tutadı. Muzıka - bul tek sesler jıynaǵı emes, al insan qálbiniń kórinisi, ruwxıy halatınıń tili, jaqsılıqqa shaqırıwshı kúsh. Áyyemnen muzıka kórkem óneri tárbiya quralı sıpatında insannıń ishki dúnyasın bayıtıp, onda gózzallıqtı kóriw hám seziw qábiletin qáliplestirgen. Búgingi kúnde bilimlendiriw sistemasında muzıka páni oqıwshılardıń estetikalıq dúnya qarasın keńeytiw, ruwxıy jetikligin arttırıw hám de milliy qádiriyatlarga húrmet ruwxında tárbiyalawda úlken áhmiyetke iye bolmaqta. Sonlıqtan, muzıka kórkem óneriniń tárbiyalıq táreplerin tereń úyreniw, onı tálim-tárbiya procesinde nátiyjeli qollanıw áhmiyetli másele esaplanadı.

Muzıka arqalı insannıń sezimleri, keshirmeleri, ómirge bolgan múnásibeti anlatıladı. Hár bir xalıqtıń muzıkasında onıń tariyxı, mádeniyatı, úrp-ádeti hám ruwxıy dúnyası jámlengen. Sol sebepli muzıka kórkem ónerin úyreniw - bul tiykarınan insaniyattıń ruwxıy miyrasın úyreniw degen sóz. Muzıka jaslardıń ruwxıy dúnyasına unamlı tásir kórsetedi, olarda miyrim-shápáát, sabır-taqat, húrmet, milliy maqtanısh, miynet súygishlik sıyaqlı pazıyletlerdi tárbiyalaydı. Ásirese, balalıq dáwirinde esitilgen muzıkalar, qosıqlar insan qálbinde iz qaldırıp, onıń minez-qulqı hám estetikalıq talǵamın qáliplestiredi. Balanıń ruwxıy dúnyasına muzıkanıń erte kirip barıwı onıń sezim sezimin bayıtadı, miyrim-shápáát hám gózzallıqqa beyimlikti kúsheytedi. Usı kózqarastan qaraǵanda, muzıka insannıń ruwxıy qáliplesiwinde birlemshi faktorlarınan biri esaplanadı.

Muzıka kórkem óneri tárbiya sistemasınıń ajıralmas bólegi sıpatında kóriledi. Tárbiya - bul insan shaxsın ruwxıy, ádep-ikramlılıq, estetikalıq hám fizikalıq jaqtan qáliplestiriw procesi bolsa, muzıka bul procestiń názik hám nátiyjeli quralı esaplanadı. Muzıka arqalı insannıń ishki dúnyası, sezimleri, arzıwları hám idealları kórsetiledi. Insan oy-pikiriniń rawajlanıwında muzıkanıń sezimlik tásiri júdá kúshli. Ritmikalıq sesler júrek urıwın, dem alıw tezligin, hátte miy iskerligin belgili dárejede basqaradı.

Psixologiyalıq izertlewler sonı kórsetedi, muzıkanıń naması, ritmi, tembri insan nerv

sistemasına tikkeley tásir etedi. Lirikalıq ırǵaqlar insandı tınıshlandıradı, kewilli ırǵaqlar bolsa jumısqa iytermeleydi. Sol sebepli muzıka jaslardıń sezimlik dúnyasın durıs bagdarlaw, olardı estetikalıq zawıq penen jasawga úyretiwde úlken áhmiyetke iye. Tárbiya procesinde muzıka kórkem óneri insanda ishki úylesimlilik, teń salmaqlılıq, keńpeyillik hám sabırlılıqtı tárbiyalaydı. Sebebi muzıka ırǵaǵı insandı tınıshlandıradı, oylandıradı, pikirdi tazalaydı. Ásirese, jámáát bolıp qosıq aytıw, orkestrde birgelikte atqarıw procesi oqıwshılarda awızbirshilik, juwapkershilik hám óz-ara húrmet sezimlerin qáliplestiredi.

Bunnan tısqarı, muzıka kórkem óneri insanda ádep-ikramlılıq sezimlerin de tárbiyalaydı. Máselen, qayǵılı namalar insanda sabır hám pikirlew oyatsa, quwanıshlı qosıqlar ómirge isenim, optimizm hám úmit bağıshlaydı. Muzıka arqalı insan óz keshirmelerin bildiredi, júrektegi qayǵını jeńilletedi, quwanıshın basqalar menen bólisedi. Sol sebepli muzıka insandı basqalar menen ruwxıy jaqtan baylanıstıratuǵın qural da esaplanadı. Ol insandı individ sıpatında kamalǵa keltiriw menen birge, onı jámiyet penen únles jasawǵa úyretedi.

Tárbiya kózqarasınan qaraǵanda, muzıkanıń eń úlken abzallıǵı - ol sózsiz, biraq tereń mazmunǵa iye bolıwı bolıp tabıladı. Geyde bir gana ırǵaq, bir gana nama pútkil bir shıǵarmanıń mánisin, insannıń ruwxıy halatın sózsiz anlatadı. Bul bolsa muzıkanıń kórkem hám tárbiyalıq qúdiretin kórsetedi. Sonlıqtan, balalarda sóz benen aytıwǵa bolmaytuǵın sezimlerdi muzıka arqalı bildiriw kónlikpesin qáliplestiriw olardıń psixologiyalıq turaqlılıǵına da unamlı tásir kórsetedi.

Muzıka - bul ádep-ikramlılıq qádiriyatlardı qáliplestiriw quralı. Hár bir millettiń xalıq qosıqları, dástanları, háyyiwleri hám máresim qosıqları ózinde xalıqtıń turmısı, isenimi, miyrim-shápáát hám jaqsılıq haqqındaǵı kózqarasların jámlegen. Muzıka sonday-aq, milliy ózlikti ańlaw quralı esaplanadı. Hár bir xalıqtıń muzıkasında onıń tariyxı, turmıs tárizi, mentaliteti hám dúnyaqarası sáwlelenedi.

Ózbek xalqınıń “Shashmaqom”, “Yor-yor”, “Lapar”, “Alla” sıyaqlı nama hám qosıqları tek kórkemlik jaqtan joqarı emes, al tárbiyalıq jaqtan da tereń mazmunǵa iye. Máselen, “Alla”lar arqalı balaǵa mehir, ana sadıqlıǵı, miyrimlilik tuyǵısı sińdiriledi; “Lapar”lar arqalı bolsa xalıqtıń miynet súygishligi, quwnaqlıǵı, ómirge muhabbatı sáwlelendiriledi. Muzıka insandı gózzallıqtı seziwge, jamanlıqtan tıyılıwǵa iytermeleydi. Sonıń ushın da ol ádep-ikramlılıq tárbiya quralı sıpatında mektepke shekemgi bilimlendiriwden baslap joqarı bilimlendiriwge shekemgi barlıq basqıshlarda keńnen qollanıladı. Máselen, balalar “Watan”, “Ana”, “Doslıq”, “Tınıshlıq” temalarındaǵı qosıqlardı aytıw arqalı milliy qádiriyatlarǵa húrmet ruwxında tárbiyalanadı.

Muzıka táliminiń tárbiyalıq imkaniyatları. Bilimlendiriw sistemasında muzıka sabaqları tek ǵana qosıq aytıw yamasa saz ásbapların shertiw kónlikpelerin qáliplestiriw emes, al shaxstı hár tárepleme jetilistiriwge xızmet etedi. Muzıka tálimi arqalı oqıwshılarda tómendegi pazıyletler rawajlandırıladı:

- Esitiw mádeniyatı hám dıqqatın jámlew;
- Jámáátte islew kónlikpesi (xor atqarıwında birge islesiw, tıńlaw, sinxronlıq);
- Dóretiwshilik hám sóz erkinligi;
- Milliy muzıkaga muhabbat hám maqtanısh sezimi.

Bunnan tısqarı, muzıka sabaqları balalardıń sóylewin, dem alıwın, yadın hám oylawın da rawajlandıradı. Sol sebepli ol tek ǵana kórkem emes, al intellektual tárbiya quralı da bolıp esaplanadı. Muzıka kórkem óneri insan tárbiyasınıń ajıralmas buwını bolıp esaplanadı. Ol insannıń sezimlerin oyatadı, estetikalıq talǵamın qáliplestiredi, ruwxıy dúnyasın bayıtadı. Muzıka arqalı insan jaqsılıqqa, gózzallıqqa, watansúyiwshilikke hám insanıylıqqa baǵdarlanadı. Sonıń ushın bilimlendiriw sistemasında muzıka sabaqlarına, ásirese milliy muzıka miyrasın úyreniwge ayrıqsha itibar qaratıw zárúr. Demek, milliy muzıka jas áwladta milliy maqtanısh, watansúyiwshilik, ana jurtqa sadıqlıq sezimlerin tárbiyalawda sheksiz orın tutadı. Sonıń menen birge, zamanagóy tárbiya procesinde muzıka kórkem ónerin tek sabaq penen sheklep qoymaw kerek. Balalardı túrli muzıka dógereklerine, xalıq ansambllerine, milliy saz-ásbaplar mekteplerine tartıw olardıń talantın rawajlandırıwda, sezimlik dúnyasın bayıtıwda, estetikalıq talǵamın qáliplestiriwde úlken nátiyje beredi. Ásirese, xalıq saz ásbaplarında atqarıw balalarda milliy qádiriyatlarga húrmet hám maqtanısh sezimin kúsheytedi.

Ulıwma alganda, muzıka kórkem óneri hám tárbiya arasındaǵı úzliksiz baylanıslılıq insannıń ruwxıy jetilisiwinde, ádep-ikramlılıq jetilisiwinde hám estetikalıq talǵamınıń qáliplesiwinde ayqın kórinedi. Muzıka - bul tek ǵana quwanısh hám dem alıw dáregi emes, al insan qálbin tazalaytuǵın, tárbiyalaytuǵın, oǵan ómirge muhabbat bağıshlaytuǵın sıyqırlı kórkem óner. Sonıń ushın da ullı oyshıllar muzıkanı “mánawiyat gilti”, “tárbiya tiykarı” dep biykarǵa aytpaǵan.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Sharipova G. Musiqa o‘qitish metodikasi. Ma’ruzalar. T., TDPU, 2006.
2. Hasanboev J.Yu. Pedagogika nazariyasi. Ma’ruza matni. T. 2002 y.
3. Akbarov I. Musiqa lug‘ati. T.O‘qituvchi 1997 y.

REZYUME. Bul maqalada muzıka kórkem óneriniń insan tárbiyasındaǵı ornı, jas áwladtıń ruwxıy, estetikalıq hám intellektuallıq rawajlanıwına kórsetetuǵın tásiri sáwlelendirilgen. Sonday-aq, bilimlendiriw procesinde muzıkanıń áhmiyeti, onıń oqıwshı shaxsın qáliplestiriwdegi roli hám milliy muzıkamız arqalı tárbiyalıq ideyalardı sińdiriw máseleleri talqılanadı.

РЕЗЮМЕ. В данной статье раскрывается роль музыкального искусства в воспитании человека, его влияние на духовное, эстетическое и интеллектуальное развитие подрастающего поколения. Также рассматривается значение музыки в образовательном процессе, её роль в формировании личности учащегося и вопросы внедрения воспитательных идей через национальную музыку.

SUMMARY. This article highlights the role of musical art in human education and its impact on the spiritual, aesthetic, and intellectual development of the younger generation. It also discusses the importance of music in the educational process, its role in shaping students’ personalities, and the promotion of educational ideas through national music.

SIRDARYO VILOYATI MUSIQALI DRAMA TEATRI REPERTUARIDA KOMEDIYA JANRINING O‘RNI

(“Afandining besh xotini” spektakli misolida)

Abdumuxtorova Nazokat Sayibjon qizi – *mustaqil izlanuvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Tayanch so‘zlar: Sirdaryo viloyati musiqali drama teatri, komediya janri, “Afandining besh xotini”, xalqona hazil, ayol obrazlari, sahnaviy dinamizm, milliy teatr an’analari.

Ключевые слова: Сырдарьинский областной музыкально-драматический театр, жанр комедии, «Пять жен Афанди», народный юмор, женские образы, сценическая динамика, национальные театральные традиции.

Key words: Sirdaryo Regional Musical Drama Theater, comedy genre, “Afandi’s Five Wives”, folk humor, female characters, stage dynamism, national theatrical traditions.

Sirdaryo viloyati musiqali drama teatri repertuarida komediya janri teatr ijodiy faoliyatining ajralmas qismi sifatida shakllanib, aktyorlik mahorati va rejissorlik izlanishlarining rivojida muhim o‘rin egallab kelmoqda. Mazkur teatr sahnasida jahon mumtoz adabiyoti namunalari, rus va boshqa xalqlar dramaturgiyasining sara asarlari bilan bir qatorda o‘zbek komediyanavislarining pyesalari ham muntazam ravishda namoyish etib kelinmoqda.

1990-yillar o‘zbek teatr san’ati uchun yangi bosqich bo‘lib, ijodiy erkinlik va milliy o‘zlikni anglash jarayoni teatr faoliyatida ham o‘z aksini topdi. Shu bilan birga, xo‘jalik hisobi asosidagi mustaqil moliyaviy tizimga o‘tish teatr jamoalari oldida yangi mas’uliyat va muammolarni yuzaga chiqardi. Natijada, teatrlar o‘z mablag‘lari hisobidan faoliyat yuritishga, kassabop spektakllarni sahnalashtirish orqali xarajatlarni qoplashga majbur bo‘ldilar. Bu hol esa ayrim hollarda badiiy saviyaning pasayishiga, tijoriy manfaatlarning ustun kelishiga sabab bo‘ldi. Komediyaning teatr hayotidagi taraqqiyot bosqichlari shuni anglatadiki, dastlab u tomoshabinni faqat kuldirish vositasi sifatida qabul qilingan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan u chuqur mazmun va ijtimoiy ma’noga ega badiiy shaklga aylandi. Teatrshunos olima Sarvinoz Qodirova “Teatrda hayot aksi” nomli tadqiqotida bu borada shunday yozadi: “Bir zamonlar kulgi — kulgi uchun bo‘lgan” (1,84). Uning fikricha, komediya janrining rivojlanish jarayonida aktyorlik talqini, obrazni ochish usullari hamda kulgi vositasida muayyan g‘oyaviy maqsadni ifodalash madaniyati sezilarli darajada o‘zgargan.

O‘zbek xalqining estetik didi va madaniy an’analarida komediya janriga alohida mehr mavjud. Ijtimoiy hayotda murakkab davrlar, ruhiy tanglik yoki ziddiyatli holatlar yuzaga kelgan pallalarda dramaturglar va teatr jamoalari ko‘pincha komediya janriga murojaat etganlar. Bunday holat bejiz emas, chunki komediyani sahnalashtirish moddiy jihatdan ham qulay bo‘lib, tarixiy yoki ijtimoiy-siyosiy asarlarga nisbatan ancha kam xarajat talab etadi. Shu bilan birga, bugungi kunda yirik mavzulardagi spektakllar